اقبال

مکتبہ شاہراہ
اردو بازار دہلی

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نادر افغاں شہ درویش خو / رحمت حق بر روان پاک او

کار ملت محکم از تدبیر او / حافظ دین مبیں شمشیر او

چوں ابوذر خود گداز اندر نماز / ضربتش ہنگام کیں خارا گداز!

عہد صدیقؓ از جمالش تازہ شد! / عہد فاروقؓ از جلالش تازہ شد!

از غم دیں در دلش چوں لالہ داغ / در شب خاور وجود او چراغ!

در نگاہش مستی ارباب ذوق / جوہر جانش سراپا جذب و شوق

خسروی شمشیر و درویشی نگہ / ہر دو گوہر از محیط لا الٰہ!

فقر و شاہی واردات مصطفےٰ است! / ایں تجلیہائے ذات مصطفےٰ است!

این دو قوت از وجودِ مومن است | این قیام و آں سجودِ مومن است

فقر سوز و درد و داغ و آرزوست | فقر را در خوں تپیدن آبروست

فقرِ نادر آخر اندر خوں تپید | آفریں بر فقرِ آں مردِ شہید!

اے صبا اے رہ نوردِ تیز گام | در طوافِ مرقدش نرمک خرام

شاہ در خواب است پا آہستہ نہ | غنچہ را آہستہ تر بکشا گرہ

از حضورِ او مرا فرمان رسید | آنکہ جانِ تازہ در خاکم دمید

سوختیم از گرمیٔ آوازِ تو
اے خوش آں قومے کہ داند رازِ تو

از خمِ تو ملتِ ما آشناست
می شناسیم ایں نوا از کجاست!

اے بآغوشش سحابِ ما چو برق

روشن و تابندہ از نورِ تو شرق

یک زماں در کوہسارِ ما درخش

عشق را باز آں تب و تابے بہ بخش

تا کجا در بندہا باشی اسیر

تو کلیمی راہِ سینائے بگیر!

طے نمودم باغ و راغ و دشت و در — چوں صبا بگذشتم از کوہ و کمر

خیبر از مردانِ حق بیگانہ نیست — در دلِ او صد ہزار افسانہ ایست!

جادہ کم دیدم ازو پیچیدہ تر — یاوہ گردد در خم و پیچش نظر

سبزہ در دامانِ کہسارش مجوے — از ضمیرش بر نیاید رنگ و بوے

سرزمینے کبک او شاہیں مزاج — آہوئے او گیرد از شیراں خراج!

در فضایش جرّہ بازاں تیز چنگ — لرزہ بر تن از نہیبِ شاں پلنگ!

لیکن از بے مرکزی آشفتہ روز — بے نظام و ناتمام و نیم سوز!

فرِّ بازاں نیست در پروازِ شاں — از تدرواں پست تر پروازِ شاں!

آہ قومے بے تب و تابِ حیات — روزگارش بے نصیب از واردات!

آں یکے اندر سجود، ایں در قیام — کاروبارش چوں صلوٰتِ بے امام!

ریز ریز از سنگِ او مینائے او

آہ! از امروزِ بے فردائے او!

خطاب بہ اقوامِ سرحد

اے ز خود پوشیدہ خود را باز یاب
در مسلمانی حرام است ایں حجاب!

رمزِ دینِ مصطفےٰ دانی کہ چیست
فاش دیدن خویش را شاہنشہی است!

چیست دیں؟ دریافتن اسرارِ خویش
زندگی مرگ است بے دیدارِ خویش

آں مسلمانے کہ بیند خویش را
از جہانے برگزیند خویش را

از ضمیرِ کائنات آگاہ اوست
تیغِ لا موجود الا اللہ اوست

در مکاں و لامکاں غوغائے او
نہ سپہر آوارہ در پہنائے او

تا دلش سرّے ز اسرارِ خداست
حیف اگر از خویشتن ناآشناست

بندۂ حق وارثِ پیغمبراں
او نگنجد در جہانِ دیگراں

تا جہانے دیگرے پیدا کند — ایں جہانِ کہنہ را برہم زند

زندہ مرد از غیرِ حق دارد فراغ — از خودی اندر وجودِ او چراغ!

پائے او محکم برزمِ خیر و شر — ذکرِ او شمشیر و فکرِ او سپر

صبحش از بانگے کہ برخیزد زجاں — نے ز نورِ آفتابِ خاوراں!

فطرتِ او بے جہات اندر جہات — او حریم و در طوافش کائنات

ذرۂ از گردِ راہش آفتاب — شاہد آید بر عروجِ او کتاب

فطرتِ او را کشاد از ملت است! — چشمِ او روشن سواد از ملت است!

اندکے گم شو بقرآن و خبر — باز اے نادان بخویش اندر نگر

در جہاں آوارۂ بیچارۂ — وحدتے گم کردۂ صد پارۂ

بندۂ غیر اللہ اندر پائے تست — داغم از داغے کہ در سیمائے تست

پیر خیل! از مکرِ پنہانی بترس
از ضیاعِ روحِ افغانی بترس!

زانکہ آتش در دلِ حق می سوزمت
نکتہ از پیرِ روم آموزمت

"رزق از حق جو مجو از زید و عمر
مستی از حق جو مجو از بنگ و خمر

گِل مخور گِل را مخور گِل را مجو
زانکہ گِل خوار است دائم زرد رو

دل بجو تا جاوداں باشی جواں
از تجلی چہرہ ات چوں ارغواں

بندہ باش و بر زمین رو چوں سمند
چوں جنازہ نے کہ بر گردن برند!"

شکوه کم کن از سپهرِ لاجورد   جز بگردِ آفتابِ خود مگرد

از مقامِ ذوق و شوق آگاه شو   ذره ئی صیادِ مهر و ماه شو!

عالمِ موجود را اندازه کن   در جهان خود را بلند آوازه کن

برگ و سازِ کائنات از وحدت است   اندرین عالم حیات از وحدت است

در گذر از رنگ و بوهای کهن   پاک شو از آرزو های کهن

این کهن سامان نیرزد با دو جو   نقشبندِ آرزوی تازه شو

زندگی بر آرزو دارد اساس   خویش را از آرزوی خود شناس

چشم و گوش و هوش تیز از آرزو   مشتِ خاکی لاله خیز از آرزو

هر که تخمِ آرزو در دل نکشت   پایمالِ دیگران چون سنگ و خشت!

آرزو سرمایهٔ سلطان و میر   آرزو جامِ جهان بینِ فقیر

آب و گل را آرزو آدم کند   آرزو ما را ز خود محرم کند

چوں شرر از خاکِ ما بر می جہد   ذرہ را پہنائے گردوں می دہد!

پورِ آذر کعبہ را تعمیر کرد   از نگاہے خاک را اکسیر کرد

تو خودی اندر بدن تعمیر کن

مشتِ خاکِ خویش را اکسیر کن

مسافر وارد می شود به شهر کابل و حاضر میشود بحضور اعلیحضرت شهید رح

شهرِ کابل اخطهٔ جنت نظیر | آبِ حیوان از رگِ تاکش بگیر!
چشمِ صائب از سوادش سرمه چین | روشن و پاینده باد آں سرزمیں
در ظلامِ شب سمن زارش نگر | بر بساطِ سبزه می غلطد سحر!
آں دیارِ خوش سواد آں پاک بوم | بادِ او خوشتر ز بادِ شام و روم
آبِ او براق و خاکش تابناک | زنده از موجِ نسیمش مرده خاک

ء مرزا صائب تبریزی در مدح کابل میگوید

"خوشا وقتے که چشم از سوادش سرمه چیں گردد"

ناید اندر حرف و صوت اسرارِ او — آفتابان خفته در کہسارِ او

ساکنانش سیر چشم و خوش گہر — مثلِ تیغ از جوہرِ خود بے خبر

قصرِ سلطانی کہ نامش دلکشاست — زائران را گردِ راہش کیمیاست

شاہ را دیدم دراں کاخِ بلند — پیشِ سلطانے فقیرے دردمند

خُلقِ او اقلیمِ دلہا را کشود — رسم و آئینِ ملوک آنجا نبود

من حضورِ آں شہِ والا گہر — بے نوا مردے بدربارِ عمر (رض)

جانم از سوزِ کلامش در گداز — دستِ او بوسیدم از راہِ نیاز

پادشاہے خوش کلام و سادہ پوش — سخت کوش و نرم خوئے و گرم جوش

صدق و اخلاص از نگاہش آشکار — دین و دولت از وجودش استوار

خاکی و از نوریاں پاکیزہ تر — از مقامِ فقر و شاہی باخبر

در نگاهش روزگارِ شرق و غرب — حکمتِ او رازدارِ شرق و غرب

شهریارے چوں حکیماں نکته‌داں — رازدانِ مدّ و جزرِ اُمتاں

پرده‌ها از طلعتِ معنی کشود — نکته‌هائے ملک و دیں را وانمود

گفت از آں آتش که داری در بدن — من ترا دانم عزیزِ خویشتن

هر که او را از محبت رنگ و بوست — در نگاهِ هاشم و محمود اوست

در حضورِ آں مسلمانِ کریم — هدیه آوردم ز قرآنِ عظیم

گفتم ایں سرمایهٔ اهلِ حق است — در ضمیرِ او حیاتِ مطلق است

اندرو هر ابتدا را انتها است — حیدرؓ از نیروئے او خیبرکشا است

نشئهٔ حرفم بخونِ او دوید — دانه دانه اشک از چشمش چکید

گفت نادر در جهاں بیچاره بود — از غمِ دین و وطن آواره بود

کوه و دشت از اضطرابم بیخبر ‏ ‏ از غمانِ بے حسابم بیخبر

نالہ با بانگِ ھزار آمیختم ‏ ‏ اشک با جوئے بہار آمیختم

غیر قرآن غمگسارِ من نہ بود

قوتش ہر باب را بر من کشود"

گفت گوئے خسروِ والا نژاد ‏ ‏ باز با من جذبۂ سرشار داد

وقتِ عصر آمد صدائے الصلوٰت ‏ ‏ آں کہ مومن را کند پاک از جہات

انتہائے عاشقاں سوز و گداز ‏ ‏ کردم اندر اقتدائے او نماز

راز ہائے آں قیام و آں سجود

جز بہ بزمِ محرماں نتواں کشود!

بر مزارِ شہنشاہِ بابر خلد آشیانی

بیا کہ سازِ فرنگ از نوا بر افتاد است

درونِ پردۂ او نغمہ نیست فریاد است!

زمانہ کہنہ بتاں را ہزار بار آراست

من از حرم نگذشتم کہ پختہ بنیاد است

درفشِ ملّتِ عثمانیاں دوبارہ بلند

چہ گویمت کہ بہ تیموریاں چہ افتاد است

خوشا نصیب کہ خاکِ تو آرمید اینجا

کہ ایں زمیں ز طلسمِ فرنگ آزاد است!

ہزار مرتبہ کابل نکوتر از دلّی است
کہ آں عجوزہ عروسِ ہزار داماد است
درونِ دیدہ نگہ دارم اشکِ خونیں را
کہ من فقیرم و ایں دولتِ خداداد است!
اگرچہ پیرِ حرم وردِ لَا اِلٰہ دارد
کجا نگاہ کہ بُرّندہ تر ز پولاد است!

سفر به غزنی و زیارت مزار حکیم سنائی رح

از نوازشہائے سلطانِ شہید — صبح و شامم، صبح و شامِ روزِ عید

نکتہ سنجِ خاوران ہندی فقیر — میہمانِ خسروِ کیوان سریر!

تا ز شہرِ خسروی کردم سفر — شد سفر برمن سبک تر از حضر

سینہ بکشادم بآن بادے کہ یار — لالہ رُست از فیضِ او در کوہسار

آہ! غزنی آن حریمِ علم و فن — مرغزارِ شیر مردانِ کہن

دولتِ محمود را زیبا عروس — از حنابندانِ او دانائے طوس!

خفتہ در خاکش حکیمِ غزنوی — از نوائے او دلِ مردان قوی

آن حکیمِ غیب آن صاحب مقام — ترکِ جوشِ رومی از ذکرش تمام

من ز پیدا، او ز پنهان در سرور — هر دو را سرمایه از ذوقِ حضور

او نقاب از چهرهٔ ایمان کشود — فکرِ من تقدیرِ مومن وا نمود

هر دو را از حکمتِ قرآں سبق — او ز حق گوید من از مردانِ حق

در فضائے مرقدِ او سوختم — تا متاعِ نالهٔ اندوختم

گفتم اے بینندهٔ اسرارِ جاں — بر تو روشن ایں جہاں و آں جہاں

عصرِ ما وارفتهٔ آب و گل است — اہلِ حق را مشکل اندر مشکل است

مومن از افرنگیاں دید آنچه دید — فتنه ها اندر حرم آمد پدید

تا نگاهِ او ادب از دل نخورد — چشمِ او را جلوهٔ افرنگ برد

اے حکیمِ غیب، امامِ عارفاں — پخته از فیضِ تو خامِ عارفاں

آنچه اندر پردهٔ غیب است گوے — بو که آبِ رفته باز آید بجوے

روحِ حکیم سنائی از بہشتِ بریں جواب می دہد

راز دانِ خیر و شر گشتم ز فقر
زندہ و صاحب نظر گشتم ز فقر

یعنی آں فقرے کہ داند راہ را
بیند از نورِ خودی اللہ را

اندرونِ خویش جوید لا الٰہ
در تہِ شمشیر گوید لا الٰہ

فکرِ جاں کن چوں زناں بر تن متن
ہمچو مرداں گوئے در میداں فگن

سلطنت اندر جہانِ آب و گل
قیمتِ او قطرۂ از خونِ دل

مومناں زیرِ سپہر لاجورد
زندہ از عشق اند و نے از خواب و خورد

می ندانی عشق و مستی از کجاست؟
ایں شعاعِ آفتابِ مصطفےٰ است

زندہ تا سوزِ او در جانِ تست　　این نگہ دارندۂ ایمانِ تست

با خبر شو از رموزِ آب و گل　　پس بزن بر آب و گل اکسیرِ دل

دل ز دین سرچشمۂ ہر قوت است　　دین ہمہ از معجزاتِ صحبت است

دین مجو اندر کتب اے بے خبر　　علم و حکمت از کتب دین از نظر

بوعلی دانندۂ آب و گل است　　بے خبر از خستگیہاے دل است

نیش و نوشِ بوعلی سینا بہل　　چارہ سازیہاے دل از اہلِ دل

مصطفیٰ بحر است و موجِ او بلند　　خیز و این دریا بجوے خویش بند

مدتے بر ساحلش پیچیدۂ　　لطمہ ہاے موجِ او نا دیدۂ!

یک زمان خود را بدریا در فگن　　تا روانِ رفتہ باز آید بہ تن

اے مسلمان جز براہِ حق مرو　　نا امید از رحمتِ عامے مشو

پردہ بگذار آشکارائی گزیں — تا بہ لرزد از سجودِ تو زمین

دوش دیدم فطرتِ بیتاب را — روحِ آں ہنگامۂ اسباب را

چشمِ او بر زشت و خوبِ کائنات — در نگاہِ او غیوبِ کائنات

دستِ او با آب و خاک اندر ستیز — آن بہم پیوستہ واین ریز ریز

گفتمش در جستجوئے کیستی؟ — در تلاشِ تار و پوئے کیستی؟

گفت از حکمِ خدائے ذوالمنن — آدمے نو سازم از خاکِ کہن

مشتِ خاکے را بصد رنگ آزمود — پے بہ پے تابید و سنجید و فزود

آخر او را آب و رنگِ لالہ داد — لا الٰہ اندر ضمیرِ او نہاد

باش تا بینی بہارِ دیگرے — از بہارِ باستاں رنگیں ترے

ہر زماں تدبیرہا دارد رقیب — تا نگیری از بہارِ خود نصیب

بر درون شاخ گل دارم نظر　　غنچه‌ها را دیده‌ام اندر سفر
لاله را در وادی و کوه و دمن　　از میدان باز نتوان داشتن

بشنود مردے کہ صاحب جستجو است
نغمہ را کو ہنوز اندر گلو است

بر مزار سلطان محمود علیه الرحمة

خیزد از دل ناله ها بے اختیار　　آه! آں شہرے کہ اینجا بود پار

آں دیار و کاخ و کو ویرانہ ایست　　آں شکوہ و فال و فر افسانہ ایست

گنبدے در طوفِ او چرخِ بریں　　تربتِ سلطان محمود است ایں!

آنکہ چوں کودک لب از کوثر بشست　　گفت در گہوارہ نامِ او نخست

برقِ سوزاں تیغِ بے زنہارِ او　　دشت و در لرزندہ از یلغارِ او

زیرِ گردوں آیت اللہ رایتش　　قدسیاں قرآں سرا بر تربتش

شوخیٔ فکرم مرا از من ربود　　تا نبودم در جہانِ دیر و زود

رخ نمود از سینہ ام آں آفتاب　　پردگیہا از فروغش بے حجاب

مہرِ گردوں از جلالش در رکوع — از شعاعش دوش می گردد طلوع!

وارہیدم از جہانِ چشم و گوش — فاش چوں امروز دیدم صبحِ دوش

شہرِ غزنیں یک بہشتِ رنگ و بو — آبجوہا نغمہ خواں در کاخ و کو

قصرہائے او قطار اندر قطار — آسماں با قبہ ہایش ہم کنار

نکتہ سنجِ طوس را دیدم بہ بزم — لشکرِ محمود را دیدم برزم

روح سیرِ عالمِ اسرار کرد — تا مرا شوریدہ بیدار کرد

آں ہمہ مشتاقی و سوز و سرور — در سخن چوں رند بے پروا جسور

تخمِ اشکے اندراں ویرانہ کاشت — گفتگوہا با خدائے خویش داشت

تا نبودم بے خبر از رازِ او
سوختم از گرمیِ آوازِ او

مناجات مردِ شوریدہ در ویرانۂ غزنی

لالہ بہرِ یک شعاعِ آفتاب — دارد اندر شاخ چندیں پیچ و تاب

چوں بہار او را کند عریاں و فاش — گویدش جز یک نفس اینجا مباش!

ہر دو آمد یک دگر را ساز و برگ — من ندانم زندگی خوشتر کہ مرگ!

زندگی پیہم مصافِ نیش و نوش — رنگ و نم امروز را از خونِ دوش!

الاماں از مکرِ ایّام الاماں

الاماں از صبح و از شام الاماں!

اے خدا اے نقشبندِ جان و تن — با تو ایں شوریدہ دارد یک سخن

فتنہ ہا سنجم دریں دیرِ کہن — فتنہ ہا در خلوت و در انجمن

عالم از تقدیرِ تو آمد پدید — یا خدائے دیگر او را آفرید!

ظاہرش صلح و صفا باطن ستیز — اہلِ دل را شیشۂ دل ریز ریز!

صدق و اخلاص و صفا باقی نماند — "آں قدح بشکست و آں ساقی نماند"

چشمِ تو بر لالہ رویانِ فرنگ — آدم از افسونِ شاں بے آب و رنگ

از کہ گیرد ربط و ضبط ایں کائنات؟ — اے شہیدِ عشوۂ لات و منات!

مردِ حق آں بندۂ روشن نفس — نائبِ تو در جہاں او بود و بس

او بہ بندِ نقرہ و فرزند و زن — گر توانی سومناتِ او شکن

ایں مسلماں از پرستارانِ کیست؟ — در گریبانش یکے ہنگامہ نیست!

سینہ اش بے سوز و جانش بے خروش — او سرافیل است و صورِ او خموش!

قلبِ او نامحکم و جانش نژند — در جہاں کالائے او نا ارجمند

در مصافِ زندگانی بے ثبات
دارد اندر آستین لات و منات

مرگ را چوں کافراں داند ہلاک
آتش او کم بہا مانندِ خاک!

شعلہ از خاکِ او بازآفریں
آں طلب آں جستجو بازآفریں

باز جذبِ اندروں او را بدہ
آں جنونِ ذوفنون او را بدہ

شرق را کن از وجودش استوار
صبحِ فردا از گریبانش برآر!

بحرِ احمر را بچوبِ او شگاف
از شکوہش لرزہ افگن بہ قاف!

قندھار و زیارتِ خرقۂ مبارک

قندھار آں کشورِ مینو سواد — اہلِ دل را خاکِ او خاکِ مراد

رنگ ہا بو ہا ہوا ہا آب ہا — آب ہا تابندہ چوں سیماب ہا

لالہ ہا در خلوتِ کہسار ہا — نار ہا یخ بستہ اندر نار ہا

کوئے آں شہر است ما را کوئے دوست — ساربان بربند محمل سوئے دوست

می سرایم دیگر از یارانِ نجد

از نوائے ناقہ را آرم بوجد!

غزل

از دیرِ مغان آیم بے گردشِ صہباست!
در منزلِ لاؔ بودم از بادۂ اِلّاؔ مست!
دانم کہ نگاہِ او ظرفِ ہمہ کس بیند
کرداست مرا ساقی از عشوہ و ایماست!
وقت است کہ بکشائم مےخانۂ رومی باز
پیرانِ حرم دیدم در صحنِ کلیسا مست!
ایں کارِ حکیمے نیست، دامانِ کلیمے گیر
صد بندۂ ساحل مست، یک بندۂ دریا مست!

دل را بچمن بردم از بادِ چمن افسرد
میرد بہ خیابانہا ایں لالۂ صحرا است!

از حرفِ دلاویزش اسرارِ حرم پیدا
دی کافرکے دیدم در وادیٔ بطحا است!

سینا است کہ فاران است؟ یارب چہ مقام است ایں؟
ہر ذرۂ خاکِ من چشمے است تماشا است!

خرقۂ آں "برزخٌ لایبغیان" ° دیدمش در نکتۂ "لی خرقتان" °
دینِ او آئینِ او تفسیرِ کل در جبینِ او خطِ تقدیرِ کل

° برزخٌ لایبغیان: تلمیح بآیۂ قرآن
° لی خرقتان الفقر والجہاد - حدیث

عقل را او صاحبِ اسرار کرد | عشق را او تیغِ جوهر دار کرد
کاروانِ شوق را او منزل است | ما همه یک مشتِ خاکیم او دل است
آشکار او دیدنش اسرائے ماست | در ضمیرش مسجدِ اقصائے ماست
آمد از پیراهنِ او بوئے او | داد ما را نعرهٔ الله هو
بادلِ من شوقِ بے پروا چه کرد؟ | بادهٔ پر زور با مینا چه کرد؟
رقصد اندر سینه از زورِ جنوں | تا ز راهِ دیده می آید بروں!
گفت من جبریلم و نورِ مبیں | پیش ازیں او را ندیدم ایں چنیں!
شعرِ رومی خواند و خندید و گریست | یا رب ایں دیوانهٔ فرزانه کیست!
در حرم با من سخن رندانه گفت | از مے و مغ زاده و پیمانه گفت!

۵ اسرائے : تلمیح بآیۂ قرآنی

گفتمش این حرفِ بیباکانه چیست — لب فرو بند این مقامِ خامشی است

من ز خونِ خویشتن پروردم ترا — صاحبِ آهِ سحر کردم ترا

باز یاب این نکته را اے نکته رس — عشق مردان ضبطِ احوال است و بس

گفت عقل و هوش آزارِ دل است! — مستی و وارفتگی کارِ دل است!

نعره‌ها زد تا فتاد اندر سجود

شعله آوازِ او بود، او نبود!

بر مزار حضرت احمد شاہ بابا علیہ الرحمۃ
مؤسس ملت افغانیہ

تربت آں خسرو روشن ضمیر — از ضمیرش ملتے صورت پذیر

گنبد او را حرم داند سپہر — با فروغ از طوف او سیمائے مہر

مثل فاتح آں امیر صف شکن — سکۂ زد ہم باقلیم سخن

ملتے را داد ذوق جستجو — قدسیاں تسبیح خوان بر خاک او

از دل و دست گہر ریزے کہ داشت — سلطنت ہا برد و بے پروا گذاشت

نکتہ سنج و عارف و شمشیر زن — روح پاکش با من آمد در سخن

فاتح: سلطان محمد فاتح فاتح قسطنطنیہ

ای نگاہِ تو ز شاہیں تیز تر — گردِ ایں ملکِ خدا دادے نگر

ایں کہ می بینیم از تقدیرِ کیست؟ — چیست آں چیزے کہ می باید نیست؟

روز و شب آئینۂ تدبیرِ ماست — روز و شب آئینۂ تقدیرِ ماست

با تو گویم اے جوانِ سخت کوش — چیست فردا؟ دخترِ امروز و دوش!

ہر کہ خود را صاحبِ امروز کرد — گردِ او گردد سپہرِ گرد گرد

او جہانِ رنگ و بو را آبروست — دوش از امروزِ او فردا از وست!

مردِ حق سرمایۂ روز و شب است — زاں کہ او تقدیرِ خود را کوکب است

بندۂ صاحب نظر پیرِ امم — چشمِ او بینائے تقدیرِ امم

از نگاہش تیز تر شمشیر نیست — ما ہمہ نخچیر او نخچیر نیست!

لرزد از اندیشۂ آں پختہ کار — حادثات اندر بطونِ روزگار

چوں پدر اہل ہنر را دوست دار　　بندۂ صاحب نظر را دوست دار

ہمچو آں خلد آشیاں بیداری　　سخت کوشی پُردمی کراری

می شناسی معنی کرار چیست؟　　ایں مقامے از مقامات علیؓ است

اُمتاں را در جہان بے ثبات　　نیست ممکن جز بکراری حیات

سرگذشت آلِ عثماں را نگر　　از فریب غربیاں خونیں جگر

تا ز کراری نصیبے داشتند　　در جہان دیگر علم افراشتند

مسلم ہندی چرا میداں گذاشت　　ہمت او بوئے کراری نداشت!

مشت خاکش آنچناں گردید سرد　　گرمیِ آوازِ من کارے نکرد!

ذکر و فکرِ نادری در خونِ تست　　قاہری با دلبری در خونِ تست

اے فروغِ دیدۂ برنا و پیر　　سرِّ کار از ہاشم و محمود گیر

گفت می‌دانم مقام تو کجاست نغمۀ تو خاکیان را کیمیاست

خشت و سنگ از فیض تو دارای دل روشن از گفتار تو سینای دل

پیش ما ای آشنای کوی دوست یک نفس بنشین که داری بوی دوست

ای خوش آن کو از خودی آئینه ساخت وندر آن آئینه عالم را شناخت

پیر گردید این زمین و این سپهر ماه کور از کوری چشمهای مهر

گرمیِ هنگامه می‌بایدش تا تجلیِ رنگ و بو بازآیدش

بندۀ مومن سرافیلی کند بانگ او هر کهنه را برهم زند

ای ترا حق داد جانِ ناشکیب تو ز سرّ ملک و دین داری نصیب

فاش گو با پورِ نادر فاش گوی

باطنِ خود را به ظاهر فاش گوی

خطاب بہ پادشاہِ اسلام اعلیحضرت ظاہر شاہ
اَیَّدَہُ اللہُ بِنَصْرِہٖ

اے قبائے پادشاہی بر تو راست ‎ ‎ سایۂ تو خاکِ ما را کیمیاست

خسروی را از وجودِ تو عیار ‎ ‎ سطوتِ تو ملک و دولت را حصار

از تو اے سرمایۂ فتح و ظفر ‎ ‎ تختِ احمدؒ شاہ را شانے دگر

سینہ ہاے بے مہرِ تو ویرانہ بہ ‎ ‎ از دل و از آرزو بیگانہ بہ

آبگوں تیغے کہ داری در کمر ‎ ‎ نیم شب از تابِ او گردد سحر

نیک می دانم کہ تیغِ نادر است ‎ ‎ من چہ گویم باطنِ او ظاہر است

حرفِ شوق آوردہ ام از من پذیر

از فقیرے مردِ سلطانی بگیر

هم ازاں مردے کہ اندر کوه و دشت — حق ز تیغ او بلند آوازه گشت

روزها شب ها تپیدن می تواں — عصر دیگر آفریدن می تواں

صد جہاں باقی است در قرآں ہنوز — اندر آیاتش یکے خود را بسوز

باز افغاں را ازاں سوزے بده — عصر او را صبح نوروزے بده

ملتے گم گشتۂ کوه و کمر — از جبینش دیده ام چیزے دگر

زانکہ بود اندر دل من سوز و درد — حق ز تقدیرش مرا آگاه کرد

کار و بارش را نکو سنجیده ام — آنچہ پنہان است پیدا دیده ام

مرد میداں زنده از الله ہوست — زیر پائے او جہان چار سوست

بندۂ کو دل بغیر الله نہ بست — می تواں سنگ از زجاج او شکست

---

۵ ـــ والاحضرت شاه ولی خاں

او نگنجد در جہان چون و چند تہمتِ ساحل باین دریا مبند

چون ز روے خویش برگیرد حجاب

او حساب است او ثواب است او عذاب

برگ و سازِ ما کتاب و حکمت است این دو قوت اعتبارِ ملت است

آن فتوحاتِ جہانِ ذوق و شوق این فتوحاتِ جہانِ تحت و فوق

ہر دو انعامِ خدائے لایزال مومنان را آن جمال است این جلال

حکمتِ اشیا فرنگی زاد نیست اصلِ او جز لذتِ ایجاد نیست

نیک اگر بینی مسلمان زادہ است این گہر از دستِ ما افتادہ است

چون عرب اندر اروپا پر کشاد علم و حکمت را بنا دیگر نہاد

دانہ آن صحرانشینان کاشتند حاصلش افرنگیان برداشتند

ایں پری از شیشۂ اسلافِ ماست　　　باز صیادش کن کہ او از قافِ ماست

لیکن از تہذیبِ لادینے گریز　　　زاں کہ او با اہلِ حق دارد ستیز

فتنہ ہا ایں فتنہ پرواز آورد　　　لات و عزّےٰ در حرم باز آورد

از فسونش دیدۂ دل نابصیر　　　روح از بے آبیِ او تشنہ میر!

لذتِ بیتابی از دل می برد　　　بلکہ دل زیں پیکرِ گل می برد

کہنہ دزدے غارتِ او برملاست

لالہ می نالد کہ داغِ من کجاست!

حق نصیبِ تو کند ذوقِ حضور　　　باز گویم آنچہ گفتم در زبور

مردن و ہم زیستن اے نکتہ رس

ایں ہمہ از اعتبارات است و بس

مردِ کر سوزِ نوا را مردہ
لذتِ صورت و صدا را مردہ
پیشِ چنگے مست و مسرور است کور
پیشِ رنگے زندہ در گور است کور
روح با حق زندہ و پاینده است
ورنہ ایں را مردہ آں را زندہ است
آنکہ حیٌّ لَا یَمُوْت آمد حق است
زیستن با حق حیاتِ مطلق است
ہر کہ بے حق زیست جز مردار نیست
گرچہ کس در ماتمِ او زار نیست"

برخور از قرآن اگر خواهی ثبات | در ضمیرش دیده ام آبِ حیات
می دهد ما را پیامِ لاتخف | می رساند بر مقامِ لاتخف

قوّتِ سلطان و میر از لا اله | هیبتِ مردِ فقیر از لا اله
تا دو تیغِ لا و الا داشتیم | ما سوا اللہ را نشان نگذاشتیم

خاوران از شعلۂ من روشن است | اے خنک مردے کہ در عصرِ من است
از تب و تابم نصیبِ خود بگیر | بعد ازین ناید چو من مردِ فقیر

گوہرِ دریائے قرآں سفتہ ام | شرحِ رمزِ صبغۃ اللہ گفتہ ام
با مسلماناں غمے بخشیدہ ام | کہنہ شاخے را نمے بخشیدہ ام

عشقِ من از زندگی دارد سراغ | عقل از صہبائے من روشن ایاغ
نکتہ ہائے خاطر افروزے کہ گفت؟ | با مسلماں حرفِ پرسوزے کہ گفت؟

ہمچو نے نالیدم اندر کوہ و دشت
تا مقامِ خویش بر من فاش گشت

حرفِ شوق آموختم و اسوختم
آتشِ افسردہ باز افروختم!

با من آہِ صبحگاہے دادہ اند
سطوتِ کوہے بکاہے دادہ اند

دارم اندر سینہ نورِ لا الٰہ
در شرابِ من سرورِ لا الٰہ

فکرِ من گردوں میسر از فیضِ اوست
جوئے ساحل ناپذیر از فیضِ اوست

پس بگیر از بادۂ من یک دو جام
تا درخشی مثلِ تیغِ بے نیام!